

ПРЕМА КАФАНОЛОГИЈИ¹

Сажетак: Ако је кафана изистински животни наук, незаобилазна друштвена институција, поготову код Срба и на Балкану, и својеврсна социолошка лабораторија, онда је ред да се подвргне строгом научном проучавању. И то дотле, тврдимо, да се може издвојити као засебна област истраживања и као таква буде поддисциплина у оквиру, примера ради, социологије свакодневног живота, социологије насеља, односно шире појмљене социологије културе. У том би случају за «ново» поље изучавања одговарајући назив био – *социологија кафане*. Такво именовање већ се појавило. То није тако неоспорно, како се чини у први мах, и убрзо би искрсла оштра расправа. Јавили би се *историчари*: «Е, социолози, мало сте га претерали у грабежи све новијих и новијих предмета и проглашавајући их искључиво својим забраном, а заборављате ко вас је упознао с кафаном – кад се јавила на историјској позорници, где се појавила и како се развијала од тада до дана данашњег.» – И били би у праву. Тек би *етнолози/антрополози* штошта приговорили: «па, драге колеге социолози, ко је сем нас тако исцрпно оставио запис о кафани и објаснио смисао њених ритуала – од даривања певаљки до разбијања чаша.» – И имали би право. Апострофирајући само њих, нисмо скрајнули друге дисциплине које би се истоветно побуниле; држимо на уму чињеницу да сложеност објекта проучавања – кафана је заиста комплексна појава – тражи интердисциплинарни приступ. Из те збиље произлази потреба за интердисциплином коју смо већ назвали *кафанологија*.

Кључне речи: кафана, социологија кафане, кафанологија, интердисциплинарност, Ниш, Србија.

Има ли барем релативно прихватљивог теоријског нацрта, радних, прелиминарних концептуалних схема које би могле да послуже као оквири за једну пролегомену о неоправдано маргинализованој социолошкој теми каква је ова о кафанама – или како их је Реј Олденбург (Ray Oldenburg) назвао *сјајним трећим местима* – *The Great Good Place* (Oldenburg, 1989).

Душан Маринковић

¹ Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете и науке РС.

I

Ако је кафана изистински животни наук, незаобилазна друштвена институција, поготову код Срба и на Балкану, и својеврсна социолошка лабораторија, онда је ред да се подвргне строгом научном проучавању. И то дотле, тврдимо, да се може издвојити као засебна област истраживања и као таква буде поддисциплина у оквиру, примера ради, социологије свакодневног живота, социологије насеља, односно шире појмљене социологије културе. У том би случају за «ново» поље изучавања одговарајући назив био – *социологија кафане*.² Такво именовање већ се појавило.

То није тако неоспорно, како се чини у први мах, и убрзо би искрсла оштра расправа. Јавили би се *историчари*: «Е, социолози, мало сте га претерали у грабежи све новијих и новијих предмета и проглашавајући их искључиво својим забраном, а заборављате ко вас је упознао с кафаном – кад се јавила на историјској позорници, где се појавила и како се развијала од тада до дана данашњег.» – И били би у праву.

Тек би *етнолози/антрополози* штошта приговорили: «Па, драге колеге социолози, ко је сем нас тако исцрпно оставио запис о кафани и објаснио смисао њених ритуала – од даривања певаљки до разбијања чаша.» – И имали би право.

Апострофирајући само њих, нисмо скрајнули друге дисциплине које би се истоветно побуниле; држимо на уму чињеницу да сложеност објекта проучавања – кафана је заиста комплексна појава – тражи интердисциплинарни приступ. Из те збиље произлази потреба за интердисциплином коју смо већ назвали *кафанологија*.³ Одатле друштвењак – научник у друштвеним наукама, занимајући се анализом кафане, носи име *кафанолог*.⁴

II

У ретким досадашњим дискусијама феномена кафане исказала су се два веома супростављена блока мишљења.

Једно заговарају они који су отворени поборници кафане као незамењиве друштвене институције, боје је светлим бојама, не налазе је никакву ману, сматрају је перспективном и нимало не слуте да је окружена иним облицима трошења слободног времена и уживања. Речју, држе јој страну и по цени критичког отклона:

² Радо бих, јер сам социолог, пристао уз њега.

³ Нисмо аутори кованице – била је у оптицају у «лакој» књижевности и журналистици, али је први рабимо у научном смислу.

⁴ Видети како смо разрешили спор око одређења ромологије, њених студија и професије ромолог (Ђорђевић, 2010:16-25).

«Још дуго ће кафана бити наша друга кућа под условом да се мења. Она се неминовно мора преобличавати и прилагођавати савременом стању ствари и отворено ући у утакмицу са такмацима који су је „напали“ са свих страна и свакојаким „оружјем“. Четири су јој најопаснија противника:

1. телевизија,
2. ресторан брзе хране,
3. кладионица, и
4. кафић (Ђорђевић, 2011:48-49).»

Друго заступају они који без околишења протежирају, пре свега, културу кафића као модернију форму свакодневног трошења времена, налазећи кафани и непостојеће фалинке, критикујући је до ниподаштавања, оспоравајући јој будућност и наговештавајући крај. Словом, некритички држе страну кафићу без имало разумевања за кафану.⁵

III

Оба табора на самом почетку заборављају да слика није црно-бела: нити је кафана «измишљена» институција, једном створена и вечна, нити је кафић «најзад пронађена мудрост» саткана од непрепорних нити и осуђе-на на дуго трајање. Зато треба, пошто није могуће – није ни пожељно – до краја одстранити уплив вредносног становишта, бити кафанолог с утемеље-ним критичким ставом. Имати критички однос према кафани не значи ништа друго но држати се искуствених података, емпиријски је проучити, историјско-етнолошки је представити и одредити будућност, указивајући на обе стране њене медаље, манифестне и латентне функције, тј. осветлити је у дијалектичкој перспективи прошлост-садашњост-будућност.

Задатак је кафанологије да из историјско-етнолошко-социолошке визу-ре пружи што заокруженији увид у институцију кафане: шта је била, шта јесте и шта ће надаље бити. Јер, прошлост јој је узбудљива, садашњост занимљива, а будућност извесна.

IV

У интердисциплинарном послању кафанологије сарађују историја, ет-нологија/антропологија и социологија, док им се придружује готово ланац дисциплина од економије, маркетинга (сл. 1) и туризмологије, преко социјал-не психологије и историје уметности, до комуникологије и науке о књижев-ности.

⁵ Нема до овог чланка озбиљније анализе кафића: Маширевић, Бранко. 1986. Београдски кафићи. *Поткултуре* 2,73-76.

Слика 1. Пример успешне рекламе («Ваучер» – важио до краја 2011. – периферијске крчме «Марјан», која се налази поред села Дражевац и аутопута Ниш-Алексинач.)

Саморазумљиво је да национална економија посвећује пажњу доходу који приноси угоститељски сектор. Туризмологија још и више проучава кафану, обрађује је и претвара у бренд, јер је сада туристичка привреда веома профитабилна делатност. Социолошка емпирија често је без душе – досадна и сувопарна – без онога до чега дођу социјални психолози проницајући у кафанску мрежу односа међу посетиоцима. Историја уметности демонстрира скоро редовну испреплетаност у, рецимо сликарском, трилингу уметник–кафана–слика.

Али шта ће ту комуникологија и наука о књижевности? Како шта ће – одговориће кафанолог! Зар нису журналисти свих средстава за масовно преношење порука, посебно они у новинама, оставили можда најупечатљивије описе кафанске атмосфере и није ли кафана итекако битна новинарска институција. Шта тек да кажемо за писце и лепу књижевност, за дубоко продирање у дух кафане и њених учесника.

V

Излази тако да кафанологији као интердисциплинарној науци, која припадајуће поље истражује низом метода и техника, пада у надлежност проучавање, између осталог, и:

- времена, места и околности настанка кафане,
- етапа у њеном развоју,
- улоге попришта историјских догађаја,
- приноса националној економији и туристичкој привреди,
- кафанског бренда,
- као простора артикулације јавног мњења и рађања демократије,
- својеврсног кафанског културног обрасца,
- као друштвене институције,

- њених разноврсних функција,
- типова и подврста,
- кафанских ритуала,
- кафанског жаргона,
- кафанских манира,
- кафанске музике
- кафанских оркестара и певача,
- исхране и пића,
- власника,
- послуге,
- ентеријера и екстеријера,
- уметничких мотива,
- социјалне патологије,
- врсте сталних, повремених и пролазећих гостију,
- боемије,
- имена
- «кафанске» књижевности,
- књижевности о кафани,
- односа политике и кафане,
- односа етноса и кафане (нема на пример ромских кафана),
- односа религије и кафане,
- међусобног утицаја с непосредним окружењем (село, град, део града...),
- сличности и разлике с кафићима,
- сличности и разлике с ресторанима брзе хране,
- сличности и разлике с кладионицама,
- перспективе кафане...

VI

Све до недавно је био трновит друм прихватања неке дисциплине за академску. Од научника-аматера, преко претеча и пионира, до оснивача и инсталирања у високо образовање пролазиле су деценије, у поједином случају и читав век.⁶ Признање је стицано оног тренутка када се дисциплина почиње предавати на универзитетском нивоу – статус «велике науке» јесте изнимка.⁷

Данас је с «американизацијом» и «болоњизацијом» поступак доведен до апсурда. Императив заснивања и предлагања све новијих и новијих курсева, нарочито изборних, као залог задржавања «голог» радног места, гони академску заједницу да скраћеним путем прихвата непобројане курсеве,

⁶ Ђорђевић, Д. Б. и Б. Ђуровић. 1994. *Од магије до науке*. Ниш: Дом.

⁷ Велике науке јесу оне у које се улаже много новца од стране државе и компанија, а које постижу голема открића и профитабилну примену – физика, хемија, биологија, информатика..., на пример.

примерице са ознаком «социологија». Скоро сваки сегмент социјалне стварности, колико мали и безначајан, јер га усисава шира друштвена појава и институција и не може бити самосталан предмет науке, проглашава се баш самосталним и прикачује му се посебна социолошка дисциплина. Тако настају *социологије свега и свачега*: од социологије љубавних односа до социологије лепог времена. Или, како запажа Маринковић (2011:4) поводом споменутог Олденбурговог дела *The Great Good Place*:

«С једне стране, оно је скренуло пажњу на друштвени значај и функције трећих места, као што је, с друге стране, скренуло пажњу на то да ово није мање вредна социолошка тема од свих оних које су се последњих деценија фрагментисале у социолошке поддисциплине (социологија спорта, социологија забаве, социологија тела итд.)»

Кафанологија, својом интердисциплинарношћу и реалним предметним постављењем, надамо се, избегава овакву судбину, може рачунати на брз улазак у академску заједницу. Место јој сигурно на историји, етнологији/антропологији, социологији, журналистици и туризмологији.

VII

Кафанологија је интердисциплинарна наука која, темељећи се на прожимању теоријско-методолошких концепата историје, етнологије/антропологије и социологије, проучава друштвено-историјску појаву кафане, њену прошлост, садашњост и будућност.

VIII

Цртица о кафани као бренду, записана од Бранислава Д. Ђорђевића, апсолвента Групе за англистику Филозофског факултета Универзитета у Нишу, описује истинит разговор између овог Нишевљанина и Американца, чиновика америчке амбасаде у Београду, који је одлучивао о томе да ли да му се одобри или не транзитна виза:

- Господине, Ви сте из Ниша?
- Да
- Чули сте за кафану «Мрак»?!
- Како да не, господине – збуњено ће млади Нишлија – она је у мом крају⁸
- Е, па да знате господине, «Мрак» је кафана службеника америчке амбасаде.

⁸ Налази се у нишком насељу Нови Комрен (Ратко Јовић), с десне стране излаза за Београд, тик уз самопослугу «Идеа».

Кафана – сврставамо у њу и чарду и сплав, и биртију и фенси ресторан... – српски је бренд, тачније, могла би то постати.⁹

Литература

- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2010. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- _____. 2011. *Казуј крчмо Џеримо: периферијска кафана и околост*. Београд, Ниш: Службени гласник, Машински факултет.
- Ђорђевић, Д. Б. и Б. Ђуровић. 1994. *Од магије до науке*. Ниш: Дом.
- Ковачевић, Иван. 1984. Три елемента кафанског фолклора. Дизање, куцање и разбијање чаша. *Гласник ЕИ САНУ XXXIII*, 79-84.
- Маринковић, Душан. 2011. Идеологија, јавност и рођење «трећих места». *Социолошки преглед* 1, 3-18.
- Маширевић, Бранко. 1986. Београдски кафићи. *Поткултуре* 2, 73-76.
- Oldenburg, Ray. 1997. *The Great Good Place: café, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts and how they get you through the day*. New York: Marlowe & Company.
- Port, Mattijs van de. 1999. „It Takes a Serb to Know a Serb“: Uncovering the roots of obstinate otherness in Serbia. *Critique of Anthropology* 1,7-30.
- Раич, Т. Х. 2011. *Ко је рекао живели*. Београд: Моно и Мањана.
- Rössel Jörg und Michael Hölscher. 2004. Soziale Milieus in Gaststätten. Eine Beobachtung. *Sociologus* 2, 173-203.
- Spasić, Ivana. 2004. *Sociologija svakodnevnog života*. Београд: Zavod za udžbenike.
- Станојевић, Милена. 2010. Институција кафане у Србији и развој модерног друштва. Функције кафане. *Теме* 3, 821-837.
- Стојановић, Дубравка. 2009. *Калдрма и асфалт. Урбанизација и европеизација Београда 1890-1914*. Београд: Удружење за друштвену историју.
- Fox, Kate. 2004. *Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour*. London: Hodder.
- Habermas, Jürgen. 1969. *Javno mnjenje. Istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva*. Београд: Kultura.

⁹ У претходним реченицама садржана је главна замисао књиге *Кафанологија* (изаћи ће ове године код *Службеног гласника*), на којој је рађено годину-две: избором текстова показати шта би могла бити кафанологија. Низ текстова јесу прештампани домаћи радови, део преводи иностраних писаца и већма прилози специјално писани за ову прилику. Подељени су у три целине, у тзв. *социолошку*, *историјско-етнолошку* и *новинарско-књижевно* кафанологију. Поговарач зборника др Љубинко Пушић, редовни професор социологије града на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду и наш пионир у анализи кафане као урбаног кода, чинећи нам част, спремио је исцрпан и критички усмерен поговор «О једном посебном читању друштвене стварности». – Његова расправа произведе далекосежан утицај на надлазећа кафанолошка истраживања.

Dragoljub B. Đorđević

TOWARDS TAVERNOLOGY

Summary: If the tavern is a true teacher of life, an unavoidable social institution, especially in Serbs and in the Balkans, and a sociological laboratory of sorts, then it should be subjected to rigorous scientific study. And to that extent, we claim, that it can be abstracted as a separate area of research and as such become a subdiscipline within, for example, the sociology of everyday life, sociology of settlements, that is, a wider scope of sociology of culture. In that case, the appropriate name for the “new” field of research would be *the sociology of taverns*. Such denomination has already occurred. It is not as undisputable as it seems at first, and soon a fierce argument would spark. *Historians* would raise their voices: “Come now, sociologists, you have gone too far in your pursuit of always newer and newer subjects, proclaiming them exclusively yours, while forgetting who introduced you to the tavern in the first place – when it appeared on the stage of history, where it appeared and how it has developed since then.” – And they would be right. *Ethnologists/anthropologists* would also have a lot to add: “Well, dear colleagues sociologists, who has left such a detailed account of the tavern and explained the meaning of its rituals if not us – from presenting gifts to female singers to breaking glasses.” – And they would be right. By only apostrophising these two, we have not set aside other disciplines that would argue in the same vein; we are aware of the fact that the complexity of the subject of research – the tavern is indeed a complex phenomenon – requires an interdisciplinary approach. From this reality emerges the need for an interdiscipline that we have titled *tavernology*.

Key words: Tavern, Sociology of Taverns, Tavernology, Interdisciplinarity, Niš, Serbia.